

УДК 343.42

Солопова І. В., к.ю.н., доцент кафедри
кримінального та адміністративного права
Одеського національного морського університету

Кримінально-правові заходи протидії порушенню національного, расового або релігійного рівноправ'я за законодавством окремих зарубіжних країн

В статті проведено аналіз кримінально-правових заходів протидії порушенню національного, расового або релігійного рівноправ'я за законодавством країн Африки, США, Канади та Франції. Дійдено висновку про те, що є необхідним доповнення відповідних статей КК України мотивом «соціальної нетерпимості», оскільки в українському суспільстві дедалі частіше намічається тенденція соціальної нерівності, посилюється контраст між різними соціальними групами внаслідок формування класу багатих і класу бідних.

Ключові слова: рівноправ'я, національне рівноправ'я, расове рівноправ'я, релігійне рівноправ'я, засоби протидії дискримінації.

В статье проведен анализ уголовно-правовых мер противодействия нарушению национального, расового или религиозного равноправия в соответствии с законодательством стран Африки, США, Канады и Франции. Сделан вывод о необходимости дополнения соответствующих статей УК Украины мотивом «социальной нетерпимости», поскольку в украинском обществе все чаще намечается тенденция социального неравенства, усиливается контраст между различными социальными группами вследствие формирования класса богатых и класса бедных.

Ключевые слова: равноправие, национальное равноправие, расовое равноправие, религиозное равноправие, средства противодействия дискриминации.

The analysis of the criminal law measures against violations of national, racial or religious equality in accordance with the laws of the countries in Africa, the U.S., Canada and France. The conclusion about the necessity to add the relevant articles of the Criminal Code motif of "social intolerance," because in the Ukrainian society is increasingly a tendency of social inequality, increasing the contrast between the different social groups as a result of the formation of a class of rich and poor class.

Keywords: equality, national equality, racial equality, religious equality, anti-discrimination tools.

Міжнародно-правові акти засуджують будь-яку форму расової дискримінації та сегрегації. Світова спільнота визнає існування цієї глобальної загрози і здійснює заходи, спрямовані на її мінімізацію. У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Сприяння встановленню демократичного і справедливого міжнародного порядку» № 64/157 від 18 грудня 2009 р. міститься заклик до «встановлення міжнародного порядку, заснованого на загальній участі, справедливості, рівності і рівноправ'я, пошані людської гідності» і до «відмови від усіх доктрин соціального відчуження, заснованих на расизмі, расовій дискримінації, ксенофобії і пов'язаній з ними нетерпимості», а також підкреслюється, що «міжнародному співтовариству украї важливо забезпечити, щоб глобалізація стала позитивною силою для всіх народів миру та що глобалізації можна надати повною мірою всеосяжний і справедливий характер» [1]. У прийнятій 19 грудня 2011 р. Резолюції 66/144 «Глобальні зусилля, що спрямовані на повну ліквідацію расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості

та всеосяжне здійснення й прийняття подальших заходів із виконання Дурбанської декларації та Програми дій», Генеральна Асамблея ООН назвала глобальну боротьбу з расовою дискримінацією в усіх її проявах «першочерговим завданням усього міжнародного співтовариства» та визнала, що «відступ від дотримання заборони расової дискримінації, геноциду, злочину апартеїду або рабства не допускається...» [2]. Отже, на рівні Генеральної Асамблеї ООН було підкреслено імперативний характер заборони расової дискримінації.

Тим не менш, у ряді країн сьогодні все ще має місце законодавство, яке прямо чи опосередковано встановлює дискримінацію в різних сферах, також і в сфері кримінальної репресії, виключно за ознакою належності до певної раси або національності, крім панівної.

Злочиним оголошується вчинення людьми певної раси або національності таких дій, які для всіх інших людей злочину не складають. У багатьох країнах таких відкритих законів немає. Однак у кримінальному законодавстві немає і норм, які передбачали б расову та національну дискримінацію, проповідь расизму і шовінізму як кримінально карані діяння.

На африканському континенті восени 1996 р. епіцентром подій стали східні провінції Заїру, де до того часу знаходилося близько 1,6 млн. біженців, переважно руандійських хуту, і з кінця минулого століття проживають тутсі. Саме звідси почалося розкручування спіралі насильства, коли загони тутсі, що збунтувалися проти дискримінації на етнічному ґрунті, вступили в зіткнення із заїрською армією і залишками колишніх руандійських підрозділів, що сховалися з 1994 р. в таборах біженців.

Інша конфліктна ситуація в цьому регіоні Африки знову загострилася на початку 1997 р. Судан обвинувачував своїх сусідів – Ефіопію, Уганду – в агресії. В Анголі та Мозамбіку після формального «скасування» расових законів також залишилися чимало положень, що дискримінують африканців.

Звертаючись до подій кінця ХХ ст., Дж. Олока-Оньянго у своєму дослідженні «Глобалізація в контексті збільшення числа випадків расизму, расової дискримінації і ксенофобії», здійсненому за завданням Підкомісії із запобігання дискримінації і захисту меншин, констатує: «Дев'яності роки інакше як часом драматичних глобальних подій у тому, що стосується расизму, расової дискримінації і ксенофобії, не назвеш. З одного боку, вони стали десятиліттям остаточного краху офіційного апартеїду в Африці, а з іншого – часів геноциду в Руанді. Вони одночасно є десятиліттям як «багатокультурного суспільства», так і «етнічних чисток». У цілому відбувається тривожне зростання масштабів расизму, расової дискримінації і ксенофобії, і, зокрема, поширення жорстоких і небезпечних форм расизму зі згубною етнічною диференціацією. У багатьох відношеннях позитивні і негативні зміни в даній області можуть бути пов'язані з глобалізацією» [3].

Тим не менш, держави Африки прийняли кримінально-правові заходи боротьби з расовою та етнічною дискримінацією і ворожнечею. Одним із перших у Гані було прийнято Закон про заборону дискримінації 1957 р. Цим законом передбачалася заборона на діяльність політичних партій, клубів та інших організацій, які пропагують дискримінацію з расових, племінних і релігійних мотивів, і встановлювалося тюремне ув'язнення до 3-х років і штраф для керівників таких організацій. У 1969 р. у Гані було видано декрет про політичні партії, який заборонив під загрозою великого штрафу або тюремного ув'язнення створювати партії на племінній або релігійній основі.

Особливий інтерес представляє вирішення питання кримінально-правового регулювання міжнаціональних відносин в США, оскільки в цій країні проживають представники багатьох національностей. Невипадково США, у порівнянні з іншими державами, мають найбільш розвинене антидискримінаційне законодавство. Якщо переглянути законодавство США, то там у другій половині ХХ ст. було прийнято декілька законів про громадянські права, які надавали всім американським громадянам, також і чорним американцям, незалежно від їх расового походження, рівні виборчі права і закликали до кримінального покарання за їх порушення. У 1875 р. американські законодавці прийняли Закон про громадянські права, що забороняє дискримінацію осіб на підставі расової належності в громадських місцях. Однак Верховний Суд визнав цей закон нечинним. Згодом він установив принципи «роздільного, але расового» існування різних расових груп.

Сучасну Антидискримінаційну концепцію було закріплено в Законі про громадянські права 1964 р. Цей закон заборонив расову дискримінацію при реєстрації виборців, при наймі, оплаті і в умовах праці, у громадських місцях, профспілках. Цим законом передбачалася кримінальна відповідальність за заподіяння каліцтва або створення перешкод особам, які реалізують свої громадянські права (право голосу, право на освіту тощо). Саме при тлумаченні статті цього закону Верховний Суд встановив «непряму дискримінацію». Ця концепція вплинула на розвиток правової думки в інших країнах, насамперед у Великій Британії. Захист прав представників расово-етнічних груп присвячено ряд статей Зводу законів США. Наприклад, ст. 241 Розділу 18 передбачає штраф до 10 тис. доларів і тюремне ув'язнення до 10 років за змову двох і більше осіб, спрямовану на те, щоб шляхом фізичного насильства, погроз і залякувань перешкодити громадянину користуватися правами, наданими Конституцією та законами США. Стаття 243 забороняє расову дискримінацію при підборі присяжних і передбачає штраф до 5 тис. доларів для офіційної особи, яка допустила виключення зі списку присяжних на підставі расового походження. Згідно зі ст. 246 безпосереднє або непряме позбавлення (або спроба і погроза позбавити) когось роботи, компенсації та інших виплат, належних на підставі прийнятих конгресом законів, за мотивами расового та національного походження, кольору шкіри, статі, віросповідання карається штрафом до 10 тис. доларів та (або) тюремним ув'язненням до 1 року [4]. Ряд статей Зводу законів США передбачає можливість порушення позову про відшкодування шкоди, заподіяної дискримінацією.

Важливу роль у регулюванні міжрасових відносин у свій час відіграли рішення Верховного суду США, який засудив, наприклад, сегрегацію і дискримінацію в школах, місцях загального користування, при здаванні в оренду нерухомості. Верховний Суд виступав на захист прав окремих індіанських племен на їхні земельні і водні ресурси, на риболовлю [4].

У США гостро стоїть проблема отримання житла «кольоровим» населенням у певних районах. Державні чиновники пояснюють це тим, що «кольоровим» буде сумно жити без своїх та вони будуть почуватися некомфортно.

У США перші спроби правовими засобами домогтися рівності в наданні житла було зроблено в середині 60-х років ХХ століття. Це були акти президента, які головним чином стосувалися розподілу державного житла. Потім Конгрес прийняв кілька законів, які виявилися недостатньо ефективними. Ці закони забороняли навмисну дискримінацію при оренді або продажі житла. Прийнятий американським

Конгресом закон про громадянські права 1990 р., який забезпечував рівноправність усіх американців незалежно від раси, статі, релігійної та національної належності, скасовував регресивні акти Верховного Суду, натрапив на президентське вето. Скасувати його законодавці були неспроможні [5].

Концепція «прямої дискримінації» набула значного поширення в країнах Заходу. Разом із тим її застосування на практиці виявило одну суттєву ваду: довести наміри особи, яка вчинила дискримінаційні дії, надзвичайно важко. Роботодавець може сказати, що працівник не має необхідної кваліфікації. Прагнення виправити такий недолік і забезпечити рівноправність особистості сприяло виникненню концепції «непрямої дискримінації». При такому підході немає необхідності доводити прямий умисел особи вчинити антидискримінаційні дії. При вирішенні конфлікту оцінювалася вся практика особи, яка обвинувачується в учиненні дискримінаційних дій щодо представників різних етнічних груп.

Прикладом такого підходу може служити відомий американський прецедент, установлений Верховним Судом у справі *Griggs V. Duke Power Co* в 1971 р. [6]. Одна компанія прийняла рішення, що перш ніж вступити на роботу, кожна особа повинна пред'явити документ про закінчену шкільну освіту і пройти два тести. Через певний час стала простежуватися така тенденція, що «кольорові» робітники не проходили тест, оскільки не справлялися з ним, і, отже, їм було відмовлено у працевлаштуванні. Вони подали колективний позов (особлива форма позову, що практикується в американських судах) проти дій роботодавця. При розгляді справи у Верховному Суді було встановлено, що оскільки для «білих» робочих такі перевірки не призначалися при прийомі на роботу, в наявності дискримінаційні дії з боку роботодавця і вони повинні бути визнані незаконними.

Концепція «непрямої дискримінації» розширила можливості людини захищатися від дискримінаційних дій. Незважаючи на все це, західне суспільство відчувало необхідність пошуку нових підходів до вирішення завдань соціальної справедливості, виключити дискримінацію за расовою ознакою.

З кінця 60-х років стала піддаватися критиці вихідна позиція концепції «прямої дискримінації», яка полягає в тому, що люди від народження мають різні здібності і не можуть бути рівними, закон може забезпечити лише їх рівноправність. Була поставлена мета досягнення реальної рівності людей, незалежно від національної належності. Оскільки в розвинених країнах у несприятливому соціальному становищі опинилися представники деяких етнічних груп, новий підхід був покликаний реально змінити їх становище, створити більш пільгові умови. У США такий підхід відповідає поняттю «позитивна дія». Перехід на ці позиції пов'язаний з утвердженням у західному суспільстві ідеї держави загального благоденства, що полягає у зобов'язанні держави гарантувати громадянину певний рівень життя, усуваючи перешкоди на шляху затвердження принципу рівності.

Допомога перш за все необхідна тій частини населення, тій соціальній групі, яка перебуває в найбільш несприятливому положенні. Труднощі реалізації програм, заснованих на ідеї «позитивної дискримінації», показують, що подібні цілі можуть бути досягнуті не стільки правовими, скільки більш широкими соціальними засобами.

У США створена в 1964 р. і діє в даний час комісія з расової рівності. Вона має вузьку сферу діяльності – розглядає справи тільки про зайнятість і веде справи тільки на підставі заяв постраждалих, приділяє увагу інформаційному обслуговуванню

населення, роз'яснення прав меншин та механізму захисту від дискримінації.

США проявляє активність при вирішенні проблем населення. У федеральній програмі оздоровлення американського суспільства, прийнятій адміністрацією Б. Клінтона, основні елементи передбачали припинення насадження расової та культурно-національної ворожнечі; підтримку місцевих громад у запобіганні насильству [7], а також невикористання терміну «негр» та заміну його на більш толерантний та не образливий термін — «афроамериканець».

Узагальнюючи законодавство США, можна зробити висновок про те, що в США немає ні законів, ні конституційних положень, ні міжнародних договорів, спрямованих проти розпалювання національної або релігійної «ворожої мови». Є закони проти насильства або прямого заклик до насильства, закони про образу честі і гідності, але немає законів, що регулюють і забороняють ворожі виступи або образливі слова. Конгрес не повинен видавати закони, що обмежують свободу слова або друку.

Конституційний акт 1982 р. у Канаді закріпив основні права і свободи громадян. Включена до Конституційного акта 1982 р. Хартія прав і свобод замінила раніше чинний Білль про права 1960 р., який не мав сили конституційного закону. Вона надала закріпленим у ній правам і свободам вищу юридичну силу порівняно з іншими правами і свободами, у ній не зазначеними.

Величезний позитив Хартії полягає в тому, що вона забороняє дискримінацію за ознаками раси, національного чи етнічного походження, кольору шкіри, релігії, статі, віку, розумових і фізичних вад. Хартія оголосила офіційними англійську та французьку мови, надавши їм рівний статус і змістивши, таким чином, проблему франко-канадців і англо-канадців у питанні про рівноправність мов. Хартія закріплює двомовність у провінції Нью-Брансвік. Не можна не звернути увагу на таку обставину, що в Хартії чомусь не згадується культурне надбання франкомовних канадців, хоча щодо прав і свобод корінних народів — індіанців, інуїтів (ескімосів), метисів — є спеціальні постанови. Незважаючи на так званий недемократичний момент, Хартія в п. 2 ч. 1 встановлює, що кожному належать свобода совісті та віросповідання релігії, свобода думки, переконань, думок і висловлювань, включаючи свободу преси та інших засобів комунікації. Дається гарантія рівних прав особам обох статей.

Канада — країна емігрантів. Серйозну проблему в цій країні представляє конфлікт національних культур. За статистикою, один із шести канадців народився за межами країни. Усе це негативно позначається на формуванні злочинності на ґрунті між-національних відносин. Американська концепція конфлікту культур виявилася цілком придатною для пояснення кримінальних процесів у цій країні. Міжетнічні тертя в одній із провінцій Канади — Квебеку — значною мірою дезорганізували там роботу поліції. За останні 5 років рівень тяжких злочинів в цій провінції зріс на 57%. Рух квебекських сепаратистів було інспіровано мафіозними силами, оскільки лише вони виявилися у виграші від пануючої там соціальної дезорганізації.

Стаття 318 КК Канади встановлює, що кожен, хто захищає або забезпечує геноцид, визнається винним у вчиненні злочину і засуджується до позбавлення волі строком до 5 років. Під геноцидом розуміються будь-які дії, учинені з метою нанесення шкоди групі людей, що об'єдналися ставленням до релігії, за національним походженням, кольором шкіри, раси. Передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі строком до 2 років за підбурювання до расової ненависті, якщо воно мало місце в громадських місцях.

Однією з останніх резонансних справ, що перебувають на розгляді у Міжнародному Суді ООН, є справа «Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia). У позові, що був поданий грузинською стороною 12 серпня 2008 р., стверджується, що Росія не дотрималась зобов'язань, узятих на себе згідно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. (ст.ст. 2, 3, 4, 5 та 6). У позові наголошується, що порушення положень Конвенції були вчинені РФ тричі в період з 1990 по 2008 роки під час інтервенцій на території Абхазії та Південної Осетії за підтримки місцевих сепаратистських сил.

У Конституції Франції 1958 р. в преамбулі проголошено відданість Франції правам людини, проголошеним Декларацією 1789 р. і Конституцією 1946 р., де, зокрема, встановлювалося, що «будь-яка людська істота незалежно від раси, релігії та віросповідання володіє невід'ємними і священними правами [7].

Стаття 1 Конституції Франції забезпечує рівність перед законом усіх громадян незалежно від походження, раси чи релігії. Вона поважає всі вірування. Чинна Конституція Франції – складова частина Декларації прав людини і громадянина 1789 р., і Преамбула Конституції 1946 р. головним чином проголошує права і свободи громадян.

Декларація прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 р. визначає, що всі люди народжуються і залишаються вільними і рівними в правах. Якщо допускаються якісь соціальні відмінності, то вони можуть бути засновані тільки на міркуваннях загальної користі. Не допускаються утиски людини за її погляди, навіть релігійні, за умови, що вони, проявляючись, не порушують громадський порядок. Постає питання, які заходи кримінально-правового впливу присутні в кримінальному законодавстві Франції за порушення перелічених прав, як карається дискримінація за ознакою нації, статі, раси, ставлення до релігії або по ряду інших подібних ознак.

До 1992 р. у Франції в кримінальному кодексі була відсутня кримінально-правова заборона расової дискримінації. 22 липня 1992 р. Національні Збори і Сенат Франції прийняли, а Президент Французької Республіки затвердив чотири закони, які викладають положення нового Кримінального кодексу, що прийшов на зміну Кримінальному кодексу 1810 р. Головна ідея реформи французького КК – захист прав людини, її життя, здоров'я.

Даний кодекс криміналізує діяння і дотримує принципи, закріплені в Декларації прав людини і громадянина і Європейській конвенції прав людини. Це все простежується при проведенню аналізу складів злочинів, які передбачають кримінальну відповідальність за дискримінацію осіб за якоюсь ознакою.

Згідно з французьким законодавством, існують три види образ, що караються законом: проста образа особистості, образа посадової особи і, нарешті, найтяжча – образа, пов'язана з расою або національною належністю.

Стаття 225-1 КК Франції передбачає покарання до 2 років тюремного ув'язнення і штрафу за дискримінацію, тобто будь-яке розрізнення, проведене між фізичними особами на підставі їх походження, статі, сімейного стану, стану їх здоров'я, їх фізичних вад, вдач і звичаїв, політичних поглядів, профспілкової діяльності, належності чи неналежності, дійсної чи уявної, до певної етнічної групи, нації, раси чи релігії. Також утворює дискримінацію будь-яке розрізнення, проведене між юридичними особами на підставі тих же ознак, що і відмінність, проведена між фізичними особами.

Стаття 432-7 передбачає дискримінацію, яка відбувається відносно певної фізичної чи юридичної особи особою, яка є представником державної влади або виконує завдання органів державного апарату при виконанні нею обов'язків або покладеного

на неї завдання. Такі дії караються трьома роками тюремного ув'язнення і штрафом.

Новий КК Франції карає довічним ув'язненням осіб, які здійснюють дії, що мають повне або часткове знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи або груп, визначені на основі будь-якого іншого довільного критерію, за вчинення або примушування до вчинення щодо членів цієї групи умисного посягання на життя.

Отже, можна дійти до певних висновків про те, що в сучасному суспільстві расову, національну та релігійну нетерпимість породжує ненависть соціальна, що ґрунтується на почуттях заздрості й злості до представників інших національностей або просто приїжджих, які готові працювати за меншу плату, оскільки вони активні й заповзяті [8].

Тому, зважаючи на проведений аналіз, необхідно доповнити відповідні статті КК України мотивом «соціальної нетерпимості», оскільки в українському суспільстві дедалі частіше намічається тенденція соціальної нерівності, посилюється контраст між різними соціальними групами внаслідок формування класу багатих і класу бідних.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Promotion of a democratic and equitable international order: Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2009 (A/RES/64/157). – [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/157
2. Глобальные усилия, направленные на полную ликвидацию расизма, расовой дискриминации, ксенофобии и связанной с ними нетерпимости и всеобъемлющее осуществление и принятие последующих мер по выполнению Дурбанской декларации и Программы действий: Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 19 декабря 2011 года (A/RES/66/144). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/467/48/PDF/N1146748.pdf?OpenElement>
3. Глобализация в контексте увеличения числа случаев расизма, расовой дискриминации и ксенофобии / сост. Д. Олока-Оньянго; ООН. Подкомиссия по предупреждению дискриминации и защите меньшинств. Сессия (51, 1999). – Женева: ООН, 1999. – 23 с.
4. Берков А.А. США: правовое положение расовых и этнических групп. Национальный вопрос за рубежом / А.А. Берков, И.А. Гаявский, С.А. Червоная // Правовые формы и практика регулирования межнациональных отношений. Исследование роли национального фактора в политике. – М., 1989. – С. 180-187.
5. Блинов А. Не хватило одного голоса / А. Блинов // Известия. – 1990. – 26 октября.
6. Права человека и межнациональные отношения. – М., 1994. – С. 124-130.
7. Борьба с насильственными преступлениями в США // Борьба с преступностью за рубежом. – 1995. – № 5. – С. 5.
8. Солдатова Г. Ми шукаємо винуватця своїх проблем і боїмося конкуренції / Г. Солдатова // Psychologies. – 2006. – № 6. – С. 21.

